

Oponentský posudok vo vymenúvacom konaní za profesora

Uchádzač: doc. PhDr. Andrej Rajský, PhD., Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

Oponent: prof. PhDr. Erich Mistrík, CSc., Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Študijný odbor: Pedagogika

Formálne požiadavky na vymenovanie

Po preštudovaní spisu doc. A. Rajskeho nevidím formálnu prekážku pre vymenovanie menovaného za profesora v odbore Pedagogike. Jeho publikačná, vedecká aj pedagogická činnosť podľa predložených dokladov spĺňajú formálne a technické požiadavky na inauguráciu.

Pedagogická činnosť doc. Andreja Rajskeho

A. Rajský ukazuje, že mu nie je cudzí pohľad na svet a človeka z nadhľadu histórie, kultúry a abstraktných pojmov – ani pohľad cez svet každodenných výchovných problémov. Vo svojej doterajšej pedagogickej práci sa koncentroval na študijné predmety, ktoré umožňovali kombinovať filozofický a výchovný pohľad na realitu. Predmety ako filozofia výchovy, etická výchova, etika, filozofická a kultúrna antropológia sa pohybujú na hranici filozofickej reflexie sveta (u A. Rajskeho s dôrazom na reflexiu človeka) a požiadaviek na výchovu mladých ľudí v súčasnosti. Prepája preto predmety, ktoré reprezentujú pedagogické snahy o osobnostný rozvoj mladého človeka, s predmetmi, ktoré vysvetľujú všeobecné princípy antropológie a filozofie výchovy. Individuálny osobnostný rozvoj mladého človeka tak spája s rozvojom schopností nazerať na svoju aktuálnu životnú situáciu z odstupu a zo širšej perspektívy.

Považujem schopnosť takto hľadiť na teóriu, na výchovu a na človeka za nevyhnutnú podmienku pre funkciu vysokoškolského profesora.

Publikácie doc. Andreja Rajskeho

Publikácie a vyučovanie menovaného tvoria jeden celok. Nespájajú ich iba názvy kníh a predmetov. A. Rajský ukazuje, že vyučovanie bez vlastného teoretického (či iného) výskumu nemá hodnotu a že čokoľvek študentom odovzdáva, všetko musí byť podložené

vlastnými publikáciami a vlastným vedeckým výskumom. Tak vnímam súbor publikácií inauguranta.

Je ich mnoho, ale celok má jasné smerovanie podobne ako jeho pedagogická práca – k všeobecným problémom výchovy a ku každodenným problémom etickej výchovy.

Považujem výskumný základ pedagogickej činnosti za ďalší nevyhnutný predpoklad pre funkciu vysokoškolského profesora, pričom nevyhnutné je aj pravidelné publikovanie výsledkov výskumu. A. Rajský spĺňa aj túto podmienku.

V obsiahlej publikačnej činnosti A. Rajskeho vnímam ako hlavné dve jeho publikácie – Nihilistický koncept kultivácie mladého človeka (z roku 2009) a Filozofiu výchovy. Vybrané state (z roku 2021).

Prvá z týchto knižiek nie je v tvorbe A. Rajskeho so svojou analýzou nihilizmu osamotená. K tejto téme sa vracia vo viacerých publikáciách a článkoch, zrejme ju považuje za vhodný nástroj k pochopeniu problémov mladých ľudí a za jeden z kľúčov k efektívnej výchove v 21. storočí.

Vo svojich textoch (a hlavne v menovanej knižke) teoreticky zdôvodňuje závažnosť uvažovania o súčasnom nihilizme. Hoci konštatuje, že nechce prezentovať apokalyptické vízie budúcnosti súčasnej mládeže, predsa sa nevyhol niektorým pesimistickým podtextom. Vyplýva to už zo samotného pojmu nihilizmu, ktorý má v svojom rodnom liste negáciu, odmietanie, pocit absurdnosti sveta a pod., takže môže viesť až k pocitom prázdnoty a nezmyselnosti života, k pocitom bezradnosti v súčasnom svete.

To sú však pocity, ktoré neprišli s modernou sekulárnou Európou, ale boli prítomné aj v iných obdobiach svetových dejín, aj keď sa im vo filozofii systematicky a explicitne venoval až F. Nietzsche. Nihilizmus vyrastal už kdesi v antickom gréckom skepticizme, kde však mal viac anti-dogmatický a gnozeologický odtieň. Výrazne sa objavil dokonca v mahájánskom budhizme, kde mal ontologický význam.

A. Rajský vníma nihilizmus hlavne v kontexte modernej morálky ako životnú krízu moderného človeka, ako stratu transcendentna a posvätnosti v každodennom živote. Tým sa sčasti približuje ponímaniu F. Nietzscheho (s ktorého myšlienkami pracuje), avšak pre nemeckého mysliteľa bol nihilizmus imanentný kresťanskému vnímaniu sveta ako pasívny nihilizmus, ako slabosť ducha – zdôvodňoval, že pasívny nihilizmus sa rozvinul ako priamy dôsledok kresťanstva. F. Nietzsche uprednostňoval aktívny nihilizmus, teda aktivistické popieranie zastaralých hodnôt, čo bol pre neho pozitívny moment vo vývoji človeka.

Pre F. Nietzscheho bol tento rozpad hodnôt a rozpad viery v transcendentno síce patologickým stavom, ale predsa len akýmsi stavom uprostred, keď staré zaniká a nové sa

ešte nezrodilo. Bol to pre neho prirodzený stav vedomia moderného človeka, keď stratil vieru v transcendentno a ešte nevie, kam sa obrátiť. Chápal ho ako pozitívny krok v ľudskom hľadaní cesty k sebe samému, ako plodné obdobie pre človeka, obdobie, z ktorého sa zrodia nové autority a nové hodnoty človeka.

Z publikácie A. Rajskeho cítim veľkú skepsu (hoci s nádejou v pozadí) zo situácie v myslení súčasného človeka. V jeho koncepcii je nihilizmus tiež výsledkom straty viery v Boha, hodnotí však nihilizmus jednoznačne negatívne. Tematizuje sekularizáciu moderného sveta (a hlavne modernej morálky) ako úpadok a využíva na to rôzne hľadiská (teologické, filozofické, antropologické, dokonca sčasti aj estetické). Zdôrazňuje nutnosť prekonať sekularizáciu návratom k posvätnosti tajomstva, k dôstojnosti človeka, k pevným hodnotovým štruktúram. (Pri čítaní podobných úvah som mal niekedy potrebu nahrádzať pojem nihilizmus pojmom relativizmus hodnôt a logické konštrukcie fungovali.) A. Rajskej konštatuje, že s nihilizmom je zbytočné diskutovať a vyvracať ho. Skôr je potrebné odstraňovať nihilizmus opätovným nastolením posvätného („skúsenosti posvätná“), ktoré je podľa neho pre súčasný svet síce nedostatočné, ale zároveň nevyhnutné.

Sekularizáciu nechápe ako hlbokú spoločenskú premenu, počas ktorej náboženstvo prestáva byť riadiacim kultúrnym systémom života spoločnosti. A. Rajskej ju vníma ako proces, ktorý vznikol v kresťanstve a je možné ju s kresťanstvom opäť zjednotiť – rovnako, ako možno podľa neho zjednotiť teológiu a filozofiu. Ak je teda sekularizácia primárne iba odmietaním posvätna v mene antropologickej orientácie nášho vedomia – potom je možné sa vrátiť späť, a to tak vo výchove ako aj vo vysvetľovaní sveta. Podľa A. Rajskeho je v takejto situácii principiálne možné vrátiť sa k posvätnému tým, že sa vo vedomí súčasného človeka (a teda aj vo výchove) prestane vnímať Boh ako ontotvorný princíp a začne sa vnímať ako to posvätné a zjavené.

Akoby sa vrátili poznámky B. Pascala o Bohu Abraháma, Izáka a Jakuba, Bohu Ježiša Krista oproti Bohu filozofov a učencov.

Vnímam chápanie nihilizmu a problémov, ktoré v jeho dôsledku vznikajú (podľa A. Rajskeho) vo výchove, ako stratu viery v láskavého a tajuplného Boha, ako stratu viery v lásku, v zmysel života, či ako stratu viery v Mounierovské vtelenie transcendentna (ducha) do osoby človeka.

Ak je sekularizácia (= strata viery v „Boha Abraháma“) totálnou stratou zmyslu života, negáciou, skúsenosťou fatálnosti (– výrazy A. Rajskeho), tak k prekonaniu nihilizmu sa logicky dostaneme prekonaním takejto sekularizácie. Podľa tejto logiky je možné súčasnú krízu prekonať návratom „Boha Abraháma“, teda návratom láskavého Boha, návratom

transcendentna do duší mladých ľudí prostredníctvom výchovy. Nemožno ju prekonať návratom Boha ako určitého poriadku vo svete, lebo – ako v podtexte konštatuje A. Rajský – v chaose každodenného sveta by to asi nemalo zmysel. Navyše, to by bol návrat „Boha filozofov a učencov“, Boha len ako ontotvorného princípu vo svete, Boha len ako tvorcu prírodného poriadku a vládcu nad ľudským životom (B. Pascal), a to podľa takéhoto chápania nie je úplná viera v Boha. Ako inde argumentuje A. Koyré (s pomocou polemiky G. W. Leibniza s I. Newtonom), chápanie Boha ako ontotvorného princípu, ako tvorcu dokonalého sveta, by v konečnom dôsledku aj tak viedlo iba k zbytočnosti Boha vo svete, čím by sa jeho návrat do vedomia človeka znemožnil. Podobne, ako inde píše Th. de Boer, návrat Boha nedosiahneme precizovaním logických dôkazov Božej existencie, ale návratom viery v zjavenie (cez predstavu o metafyzickom tajomstve Krista). Th. de Boer hovorí o návrate zjaveného náboženstva do moderného sveta, A. Rajský o návrate tohto tajomstva do sveta prostredníctvom výchovy.

F. Nietzsche tiež charakterizuje sekularizáciu modernej spoločnosti ako krízu, ale ako pozitívnu krízu, chápe ju ako šancu. Preto odmieta návrat k posvätnému a zdôrazňuje, že nihilizmus s jeho antidogmatizmom a relativizmom treba využiť ako cestu k silnému a aktivisticky zameranému ľudstvu.

Nechcem tvrdiť, že treba súhlasiť s Nietzscheho koncepciou nových hodnôt, len využívam jeho myšlienky ako nástroj na lepšie osvietenie myšlienok A. Rajského.

Je teda dnes možný návrat k posvätnému? Pre G. W. Leibniza je transcendentno vo svete v podstate zbytočné. Podľa B. Pascala aj Th. de Boera je návrat k transcendentu nevyhnutná a jediná cesta. Pre F. Nietzscheho určite nie je možný návrat posvätného, lebo by sa vrátilo aj kresťanstvo s pasívnym nihilizmom slabosti ducha.

Podľa A. Rajského je návrat posvätného možný, ak sa výchova obráti k Mounierovej duchovnej osobe, ktorá seba-prekonáva v spolupráci s inými. Dôraz sa kladie na duchovnosť, teda na prvú z troch charakteristík osoby podľa E. Mouniera. V tejto duchovnosti je A. Rajský schopný uchopiť tajomstvo zjaveného náboženstva. K tomu dodávam, že skúsenosť posvätna, ktorá má podľa A. Rajského šancu sa rozvinúť v post-modernom (či post-post-modernom) svete, sa mi ukazuje ako príbuzná bližšie nešpecifikovanému pocitu tajuplnosti sveta, alebo – panteizmu, mágii a mytológii.

V druhej (podľa mňa –) kľúčovej knižke A. Rajského – Filozofia výchovy. Vybrané state – sa autor zaoberá širšími kontextmi možného prepojenia filozofického a pedagogického uvažovania. Považujem túto knižku za syntézu doterajších teoretických snáh A. Rajského.

Rozširuje a prehľbuje v nej aj myšlienky z knižky o nihilizme u mládeže, ako aj z iných textov.

Vo Filozofii výchovy podáva A. Rajský filozofickú a pedagogickú analýzu zmyslu výchovy, jej miesta a možností v súčasnom svete. Vlastnú koncepciu výchovy vybudoval na personalistickej teológii a filozofii, čo istým spôsobom zužuje možné interpretácie výchovy – lebo sa tu výchova organizuje okolo personalistického pojmu osoby. Spôsoby, akými tematizuje výchovu a rétorika personalizmu „ťahajú“ uvažovanie k etickým interpretáciám, teda hlavne k morálnym aspektom rozvoja človeka.

Osoba sa síce podľa E. Mouniera musí realizovať v predmetnom svete, ale podstatou človeka v jeho koncepcii zostáva vtelenie duchovnosti, preto je logické, že morálne aspekty prevládajú v personalisticky založenej filozofii výchovy. Morálne aspekty sú samozrejme nevyhnutnou súčasťou akejkolvek výchovy, ale mám pocit, že by v rozvoji rôznorodých kompetencií žiaka a mladého človeka mali byť v rovnováhe s inými – napríklad s občianskymi, s ekologickými, s ekonomickými kompetenciami a pod. A. Rajský upozorňuje, že utilitarizmus vo výchove predstavuje hrozbu pre výchovu detí a argumentuje Kantovým chápaním človeka ako účelu pre samého seba. Dodávam však, že aj pri rozvoji iných kompetencií, nielen v morálnych kompetenciách, môže byť človek Kantovským účelom samému sebe. Výchova tak aj pri rozvoji rôznych kompetencií žiaka stále môže byť zacielená na rozvoj osobnosti človeka a nie na odovzdávanie niečoho hotového zvonku, ani nemusí preferovať inštrumentálny rozvoj zručností.

Personalistická orientácia výchovy silno podporuje kontempláciu, intuíciu a lásku k pravde, ktoré sú pre „duchovnosť“ osoby prirodzené (J. Maritain). Je preto aj logické, že tajomstvo posvätna tu môže zohrávať takú veľkú úlohu. Rôzne formy sebareflexie (ak si pomôžeme týmto mimo-náboženským termínom) sú pochopiteľne nevyhnutnou podmienkou a súčasťou výchovy. Ak sa však stanú centrom výchovy, odsúvajú na okraj činnostné a behaviorálne súčasti výchovy, ktoré sú pre človeka ako prírodnú a sociálnu bytosť rovnako dôležité.

Preferencia morálnych aspektov výchovy môže viesť aj k nechcenému dôsledku. Personalistické chápanie „osoby“ má jasnú religióznou orientáciu. Ako však inde argumentuje S. Harris, uvažovanie o morálnych hodnotách môže viesť aj k užšiemu prepojeniu morálky práve s tými postupmi, ktorým nestačí láska, intuícia či kontemplácia, ale žiadajú sa dôkazy s pomocou faktov. Podľa S. Harrisa musíme posvätné nahradiť vedeckými dôkazmi.

Upozorňujem na nevyhnutnosť formovať vo výchove rôzne vrstvy ľudskej bytosti vyvážené bez prílišného uprednostňovania ktorejkoľvek z nich.

A. Rajskej opisuje aj konkrétne dôsledky svojej antropologickej koncepcie pre výchovu. Sú dostatočne moderné (dialogickosť, odmietnutie funkcionálneho zamerania výchovy, vnútorný samo-rozvoj žiaka, dôraz na aktívnu participáciu žiaka a pod.). Pri dôraze na personalistickú „duchovnosť“ osoby, na inkarnáciu duchovna do človeka sa však ciele výchovy organizujú okolo jedného základného cieľa – okolo odhaľovania tajomstva posvätného v žiakovi samom. Toto personalistické zameranie výchovy ústi v knižke jasnejšie ako v iných textoch k návratu zjaveného náboženstva do výchovy, čo nepovažujem za realistické v súčasnej spoločnosti.

A. Rajskej tu – aj s pomocou detailnej interpretácie viacerých teoretikov z kresťanskej orientovanej filozofie výchovy – prezentuje svoju jasnú, individuálne vyargumentovanú pozíciu, ktorá tvorí plodný vklad do diskusií o výchove a o jej širších spoločenských kontextoch.

Pre funkciu profesora považujem za nevyhnutné preukazovať budovanie vlastnej výskumnej, teoretickej a pedagogickej koncepcie, čo tiež A. Rajskej spĺňa.

Podľa mňa je ďalej nevyhnutné aj to, aby vysokoškolský profesor svoju koncepciu pretavil aj do výchovno-vzdelávacej praxe. Na jednej strane priamou prácou so študentmi, ale zároveň by sa mal angažovať buď v tvorbe učebníc pre rôzne stupne škôl, alebo teoreticky zdôvodňovať určité zameranie školy či školských predmetov. Výrazná angažovanosť A. Rajskeho vo formovaní princípov a konkrétnych podôb etickej výchovy na Slovensku je presne takým predpokladom. Musím dodať, že A. Rajskej patrí k najvýraznejším teoretikom etickej výchovy u nás.

Účasť doc. A. Rajskeho vo vedeckých projektoch

Za nevyhnutnú súčasť práce vysokoškolského profesora považujem riadenie výskumných projektov, alebo účasť na riešení projektov. K tomuto bodu sa nemusím v posudku zvlášť vyjadrovať, pretože zoznam, ktorý predložil k žiadosti na inauguráciu, hovorí jasne. Navyše, nejde len o zoznam. Výstupy z uvedených projektov sú v slovenskej pedagogickej verejnosti dostatočne známe a bez akýchkoľvek pochybností dokumentujú schopnosť A. Rajskeho podložiť svoju prácu serióznymi výskumnými projektmi.

Záver

Podľa mojich skúseností zo života vysokých škôl, podľa povinností, ktoré na seba berie učiteľ vo funkcii profesora (a s titulom profesora), aj podľa kritérií, ktoré rôzne univerzity kladú na titul a funkciu profesora, môžem tvrdiť, že doc. PhDr. Andrej Rajskej,

PhD. spĺňa tieto poŹiadavky. Odporúčam preto inauguráciu doc. A. Rajskeho v odbore pedagogika. Po úspešnom absolvovaní procesu inaugurácie odporúčam priznanie titulu vysokoškolskeho profesora v odbore Pedagogika.

9. 12. 2021

Prof. PhDr. Erich Mistrík, CSc.